

16. Скрипнюк В.М. Розвиток системи державної влади в Україні: конституційно-правові аспекти: [монографія] / В.М. Скрипнюк - К.: Логос, 2010. - 504 с.

17. Сунь Ятсен. Конституція пяти властей / Сунь Ятсен; [пер. с кит.] // Сунь Ятсен. Избранные произведения / [отв. ред. С.Л. Тихвинский]. - [2-е изд., исправ. и доп.]. - М.: Наука, 1985. - С. 641-656.

18. Сухонос В.В. Теорія держави і права: [навч. посібник] / Сухонос В.В. - Суми: ВТД "Університетська книга", 2005. - 536 с.

19. Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея / [Под общ. ред. и с предисл. Н.Н. Яковлева; коммент. О.Л. Степановой]. - М.: Прогресс-Литера, 1994. - 568 с.

Артемчук Д.О.
здобувач Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова
Надійшла до редакції: 06.06.2013

УДК 366.63:347.83

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Іскендеров А. Ф.

Вирішення питань, пов'язаних з укріпленням і охороною правопорядку в державі покладається на різні державні й недержавні інститути. Саме обов'язки по забезпеченню правопорядку й законності в суспільстві, захисту життя, здоров'я, власності, прав і свобод громадян, державних і громадських організацій покладаються на правоохоронні органи України. Однак без належної підтримки з боку громадськості, ефективність здійснення їх функцій стає значно нижчою. Саме тому серед недержавних інститутів, що беруть участь у вирішенні питань укріплення правопорядку та зміцнення законності значна роль належить ЗМІ, діяльність яких носить інформативний і комунікативний характер.

Аби визначити ефективні напрямки використання повідомлень ЗМІ під час розслідування злочинів, зокрема вчинених організованими злочинними групами, необхідно починати з визначення загальних засад діяльності ЗМІ (їх функції, система, класифікація, основні ознаки й характеристики, сфера поширення, соціальне значення тощо). Знання цих теоретичних засад дозволить професійно грамотно застосовувати можливості ЗМІ в практичній діяльності органів досудового слідства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що про деякі можливості використання ЗМІ при розслідуванні злочинів відзначається в роботах багатьох вчених-криміналістів: В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, П.Д. Біленчука, І.О. Возгріна, І.П. Герасимова, В.Г. Гончаренка, І.В. Гори, Л.Я. Драпкіна, А.В. Крилова, В.С. Кузьмічова, В.О. Образцова, Г.І. Прокопенка, І.В. Строкова, П.В. Цимбала, В.І. Шиканова, М.Г. Шурухнова, М.П. Яблокова та ін. Однак аналіз наукових робіт показує, що загалом зазначена проблема розроблена недостатньо, багато її аспектів досліджено фрагментарно. Крім того, і досі існують різні точки зору щодо поняття й особливостей організації засобів масової інформації.

Метою дослідження є аналіз поняття, сутність і особливості організації засобів масової інформації.

За своєю соціальною направленістю сучасне демократичне суспільство є суспільством гуманістично спрямованим. Саме тому в ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Серед різних засобів реалізації прав і свобод людини значне місце відводиться інформаційному забезпеченню демократії.

Адже без належного інформаційного забезпечення в сучасних умовах стає неможливим або малоефективним вирішення будь-яких соціальних питань, а тим більше на загальнодержавному рівні.

Серед основних прав і свобод громадян, які повною мірою реалізуються через діяльність ЗМІ, є право на інформацію, право на вільне висловлювання своїх поглядів, право на вільну комунікацію та інші, які вважаються одними з основоположних прав людини. Науковці сьогодні приходять до висновку, що саме вільна комунікація лягає в основу побудови будь-якої спільноти, зокрема держави й громадянського суспільства [9]. Питання забезпечення прав і свобод громадян, місця та ролі ЗМІ в їх реалізації лежать у центрі уваги світової спільноти, міжнародних демократичних інституцій (ООН, ЮНЕСКО, Європейський парламент, Рада Європи, Європейське Співтовариство, Європейська телерадіомовна спілка та ін.). Так, у документах ООН (Рез. 59 (1) ГА) зазначається, що свобода інформації є основним правом людини й представляє собою критерій усіх видів свободи [16, 175]. Свобода інформації стала настільки важливою нормою демократичного розвитку суспільства, що стала предметом міжнародних пактів і конвенцій про права людини. Її сучасна правова інтерпретація викладена в рішеннях авторитетних міжнародних судових органів [18, 95].

Для України, як молодій незалежній державі, актуальним є становлення національного інформаційного простору, проголошення державної інформаційної політики. Активну роль у цих процесах відіграють сучасні ЗМІ - преса, радіомовлення, телебачення, Інтернет-ЗМІ. Щоб зрозуміти природу й сутність ЗМІ, визначити їх місце серед інших соціальних інститутів сучасної демократії, необхідно почати з визначення поняття. Слід звернути увагу на те, що поряд з терміном "засоби масової інформації" в науковій літературі використовуються ще й інші: 1) "преса"; 2) "засоби масової пропаганди" [6]; 3) "засоби впливу на маси" [3, 14]; 4) "засоби впливу" [19, 44]; 5) "засоби масового впливу" [10]; 6) "масові засоби зв'язку" [5, 168]; 7) "засоби масової інформації і пропаганди" [17, 10]; 8) "засоби масової комунікації" [12, 99]; 9) "журналістика" [4]; 10) "мас-медіа", "медіа" [11].

Така багатоманітність термінів пояснюється тим, що ЗМІ як соціальний інститут з'явився порівняно недавно, вони знаходяться в процесі постійного розвитку, у наш час з'являються нові види ЗМІ.

Однією з найважливіших методологічних вимог наукового дослідження є чітке визначення термінів та їх розкриття. Саме тому, для правильного визначення пред-

мету нашого дослідження, пропонуємо проаналізувати вказані терміни для визначення єдиного.

Першим з означених почали використовувати термін “преса”, що пов’язане з існуванням аж до початку ХХ століття лише друкованих ЗМІ. Слово “преса” походить від французького “presse”, а те, у свою чергу, - від латинського “pressus” - тиск. Своїм виникненням термін “преса” завдячує процесу друкування на папері, для якого необхідне було тиснення (тиск). Тобто цей термін може застосовуватись лише щодо друкованих ЗМІ (газет, журналів, бюлетенів тощо). Згідно з Законом України “Про інформацію” терміни “друковані ЗМІ” та “преса” є синонімами [15, 10].

На початку другої половини ХХ століття в радянській науковій літературі з’явилися терміни “засоби масової пропаганди”, “засоби впливу на маси”, “засоби впливу”, “засоби масового впливу” тощо. Їх поява пов’язана з процесами стрімкого розвитку, становлення й входження телебачення та радіомовлення в життя пересічних громадян. На той час преса, радіо, телебачення були включені в політичну структуру радянського суспільства. Вони розглядались і використовувались як засоби ідейного впливу на маси, виховання комуністичної свідомості в громадян. У кінці 60-х років з’являється термін “масові засоби зв’язку”. На його становлення значно вплинула популярна тоді на заході теорія М. Маклюена. Цей канадський мислитель опублікував у 60-70 роках минулого століття близько десятка книг і багато статей, які отримали значного суспільного резонансу. У СРСР роботи М. Маклюена досліджувались Г.П. Григоряном, Ю.Н. Давидовим, П.С. Гуревичем, В.З. Коганом, А.В. Кухаркіним та іншими вченими [19, 160].

Термін “засоби масової комунікації” набуває широкого вжитку, починаючи з 80-х років ХХ століття. І до цього часу він уживається поряд з терміном “засоби масової інформації”. Щоб установити їх рівнозначність чи відмінність, проаналізуємо зміст центральних категорій цих термінів - “масова інформація” та “масова комунікація”. Слово “інформація” походить від латинського “informatio” - роз’яснення, виклад. Спочатку під ним розуміли свідчення, що передаються людьми усним, письмовим або іншим способом (за допомогою умовних сигналів, технічних засобів тощо), згодом почали розуміти як сукупність свідчень, кількісних даних, знань [20, 192]. За словами академіка В.Г. Афанасьєва, інформація циркулює в суспільстві й використовується в управлінні суспільними об’єктами, відношеннями й процесами. Вона представляє собою знання, повідомлення про соціальну форму руху матерії й про всі інші її форми, в якій вони використовуються суспільством, включені в орбіту суспільного життя [2, 329].

У словосполученні “масова інформація” вживається прикметник “масова” з таких причин. Поняття “маса” в соціології розглядається як велика чисельність індивідів, яка необмежена теоретично, статистичного характеру, тобто така, яка не представляє собою цілісного, самостійного утворення. Вона ймовірна за своєю природою, не впорядкована, без чітко встановлених меж, які змінюються залежно від конкретної ситуації [13, 67]. В.В. Ворошилов, а також Є.П. Прохоров зазначають, що в словосполученні “масова інформація” прикметник “масова” набуває наступного значення: 1) направленість на маси людей (суспільство, народ, верстви, регіон, професію тощо) при відсутності безпосереднього контакту незалежно від величини й просторової розрідженості аудиторії. Вона

направлена не на спеціалістів, а на масову аудиторію; 2) відповідність потребам цієї маси в інформації, що орієнтує в соціально значимих явищах і проблемах, які містять широке коло економічних, соціальних, духовних інтересів маси й забезпечення її відомостями, якими вона може оперувати як своїми в різних сферах життя; 3) намагання до створення єдиної позиції маси щодо питань, що її хвилюють, інтеграції її в соціальну спільноту й виробленню єдиної активної позиції по цьому колу питань з наближенням до загальнолюдських; 4) доступність інформації для маси (безкоштовне надходження інформації або за невелику плату, зручний режим споживання – дома, у дорозі, на роботі, поряд з місцем постійного перебування та ін.), простота форми, що сприяє легкому засвоєнню; 5) можливість одночасного отримання масовою аудиторією (при безперервності, стабільності надходження, періодичності випуску) інформації; регулярність появи рубрик, циклів, постійних блоків матеріалів; 6) відкрита можливість для участі всіх бажаючих у роботі органів інформації в різних формах (листи, співпраця на громадських засадах та ін.) [16, 7; 4, 30].

Під масовою інформацією, як зазначає Н.Г. Джинчарадзе, слід розуміти соціальну інформацію, яка передається засобами масової інформації й стосується характеру соціальних структур, їх функціонування, а також окремих індивідів, якщо їх дії мають вплив на соціальні процеси. Масова інформація може бути як персоніфікованою, так і безособистісною, вона циркулює в межах численної анонімної аудиторії й має на меті викликати певну громадську думку або соціальний відгук [8, 123]. Хоча І.О. Федякін вказує на семантичну помилку щодо терміну “масова інформація”. Він зазначає, що інформація як зміст не може називатись масовою, масовим може бути лише поширення інформації, інформування. Термін “масові засоби інформації” більш точний, з точки зору процесу інформування [19, 4].

Комунікація (латинське слово “communicatio” походить від “communico”, що означає “роблю загальним, пов’язую, спілкуюсь”) - це саме спілкування, передача інформації від людини людині в процесі діяльності. Інформація, як сукупність свідчень, кількісних даних, знань, є складовою частиною комунікації, не підмінюючи її. Доцільно розглядати комунікацію як цілісний процес, що містить поряд з інформацією (змістовний аспект) також мовно-символічні форми вираження, технічні канали, засоби поширення, зберігання, виявлення та обробки інформації, зворотний зв’язок [20, 229].

Масова комунікація, на думку Л.В. Петрова, це процес, що включає в себе, з одного боку, вилучення, опрацювання й передачу за допомогою відносно швидкодіючих технічних засобів соціальної й соціально значимої інформації, що здійснюється спеціалізованими інститутами, а з іншого боку, сприймання цієї інформації чисельно великими, соціально різномірними аудиторіями [14, 19].

Отже, терміни “масова інформація” та “масова комунікація” стали характерними рисами нашого часу й здобули широкого вжитку на сторінках наукової літератури. Хоча ці терміни близькі за змістом і тісно пов’язані між собою, вони не рівнозначні. Масова інформація є різновидом соціальної, яка розглядається як змістовний аспект масової комунікації. Термін “засоби масової комунікації” є більш широким і включає в себе як складову термін “засоби масової інформації”.

Крім зазначених, можна зустріти ще й інші терміни. В останній час набув широкого вжитку термін “мас-ме-

Проблеми становлення правової демократичної держави

діа” або “медіа”. В українську мову це слово прийшло з англійської - “mass media” або “media”, що походить від латинського “mediatus” - той, що виконує роль посередника. Мас-медіа - це різні засоби, які використовуються для надсилання інформації масовій аудиторії: радіо, телебачення, газети, журнали, книги, платівки, касети тощо [21, 351; 22, 678].

Стосовно діяльності ЗМІ в літературі досить часто вживається термін “журналістика” (від франц. “journal” - щоденник, “jour” - день, що походить від лат. “diurna” - щоденний). Цей термін за семантичним змістом надзвичайно широкий. Так, журналістика розуміється як: 1) соціальний інститут - система різних установ (газетні, журнальні, книжкові редакції, видавництва, телерадіокомпанії, агентства та ін.); 2) система видів діяльності (збір, обробка й поширення інформації, організація та ін.); 3) сукупність професій, необхідних для такої діяльності (редактор, коректор, журналіст та ін.); 4) система творів, що створюються журналістами; 5) комплекс каналів передачі масової інформації: преса, радіо, телебачення, Інтернет [16, 12; 4, 7]. Тобто поняття “журналістика” багатогранне та містке й містить знання цілого ряду наукових дисциплін, також і тих, що вивчають діяльність ЗМІ. Тому терміни “журналістика” й “засоби масової інформації” не рівноцінні. Перший значно ширший і включає в себе другий як структурний елемент і предмет вивчення. На думку професора В. Яременка, “нині цілісного поняття “журналістика” не має” [7, 3].

Отже, на сьогодні в науковій літературі різні вчені вживають різні терміни, які були приведені вище. У своїй роботі ми будемо використовувати термін “засоби масової інформації”, оскільки, по-перше, одні зі значених термінів занадто звужені (напр., “преса”), інші - розширені (“засоби масової комунікації”, “журналістика”). По-друге, на відміну від інших, термін “засоби масової інформації” законодавчо закріплений (ст. 20 Закону України “Про інформацію”). Разом з тим, ми не відкидаємо можливість подальшої зміни та вдосконалення термінологічного апарату, оскільки інформаційна сфера суспільства знаходиться в стадії постійного розвитку.

Говорячи про тлумачення поняття “засоби масової інформації”, слід відмітити, що сьогодні воно набуло широкого семантичного значення. Досліджуючи історичний розвиток його становлення, Л.В. Петров відмічає розширення об’єму його змісту. Так, наприклад, телебаченням спочатку називався тільки лише спосіб передачі зображень, потім цим же словом були означені організації, що його обслуговують. Пізніше цим самим словом почали називати продукцію, що виробляється організацією за допомогою цього засобу. І, нарешті, виникло четверте значення терміну, що включає сукупність перших трьох значень [14, 10].

Отже, за сучасних умов термін “засоби масової інформації” слід розуміти як: 1) канал, спосіб передачі масової інформації; 2) організації (газетні, журнальні редакції, радіостанції, телестудії тощо), які займаються поширенням масової інформації; 3) кінцевий продукт діяльності зазначених організацій (випуск газети, радіо- або телепередача, сайт в Інтернеті); 4) особливий соціальний інститут (сукупність зазначених у пунктах 1-3 понять), який забезпечує існування комунікаційних процесів у суспільстві.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс]: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес.

згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 12.04.2012 р. № v009p710-12. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

2. Афанасьев В.Г. Мир живого: системность, эволюция и управление / В.Г. Афанасьев. - М.: Политиздат, 1986. - 334 с.

3. Бровиков В.И. и др. Современные проблемы политической информации и агитации / В.И. Бровиков, И.В. Попович. - М.: Мысль, 1969. - 120 с.

4. Ворошилов В.В. Журналистика / В.В. Ворошилов. - Учебник. 3-е издание. - СПб.: Изд-во В.А. Михайлова, 2001. - 447 с.

5. Гончаренко Н.В. О прогрессе искусства / Н.В. Гончаренко. - К.: Наукова думка, 1968. - 268 с.

6. Губский Е. Печать и общественное мнение (к вопросу об их функциональной зависимости) / Е. Губский // Вопросы теории и практики массовых форм пропаганды. - Вып. 1. - М., 1968. - С. 172-175.

7. Дем’янчук О. Його робота корисна Україні / О. Дем’янчук // Вечірній Київ. - 2002. - 12 лютого.

8. Джинчарадзе Н.Г. Інформаційна культура: навч. посібник / Н.Г. Джинчарадзе. - К., 1999. - 147 с.

9. Дуцик Д. Свобода слова і носороги / Д. Дуцик // Україна молода. - 2001. - 18 січня.

10. Зборовский Г.Е. Проблемы массовых коммуникаций в буржуазной социологии / Г.Е. Зборовский, Т.А. Глоба // Философские науки. - 1968. - № 3. - С. 24-29.

11. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О.В. Зернецька. - К.: Освіта, 1999. - 351 с.

12. Кон И. Эстафета поколений / И. Кон // Коммунист. - 1987. - № 4. - С. 92-99.

13. Коренной А.А. Информация и коммуникация / Отв. ред. В.А. Цимбал / А.А. Коренной. - К.: Наукова думка, 1986. - 144 с.

14. Петров Л.В. Массовая коммуникация и искусство. Спецкурс / Л.В. Петров. - Л., 1976. - 159 с.

15. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упоряд. С.Е. Демський; відп. ред. С.П. Павлюк. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 688 с.

16. Прохоров Е.П. Введение в теорию журналистики: учебное пособие / Е.П. Прохоров. - М.: Изд. РИП-холдинг, 2001. - 308 с.

17. Средства массовой информации и пропаганды. - М.: Политиздат, 1984. - 352 с.

18. Федотов М.А. Право массовой информации в Российской Федерации / М.А. Федотов. - М.: Междунар. отношения, 2002. - 624 с.

19. Федякин И.А. Общественное сознание и массовая коммуникация в буржуазном обществе / И.А. Федякин. - М.: Наука, 1988. - 216 с.

20. Філософський словник. / За ред. В.І. Шинкарука. - К.: Головна редакція УРЕ, 1973. - 600 с.

21. Ellmore R.T. Mass Media Dictionary. - Lincolnwood, 1992. - 784 p.

22. The New Encyclopedia Britannica in 30 volumes. Volume VI. 15th edition., 1977. - 1026 p.

Іскендеров А.Ф.

Здобувач кафедри криміналістики

Національного університету

“Одеська юридична академія”

Надійшла до редакції: 23.06.2013